

КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗАВОЛОДІННЯ ЧУЖИМ МАЙНОМ, ШЛЯХОМ ЗЛОВЖИВАННЯ СЛУЖБОВОЮ ОСОБОЮ СВОЇМ СЛУЖБОВИМ СТАНОВИЩЕМ

Проводиться аналіз наукових поглядів щодо теоретичних основ побудови криміналістичної характеристики заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем та її основних елементів.

Ключові слова: криміналістична характеристика, елементи криміналістичної характеристики, заволодіння майном, службове становище, зловживання службовим становищем.

Постановка проблеми. Зростання злочинності в Україні, а зокрема – злочинів проти власності, є наслідком соціально-економічних деформацій у суспільстві. Проблема правового захисту власності в цілому та протидії протиправним діям спрямованим на її посягання, залишається актуальною і потребує теоретичного і практичного переосмислення. У цьому випадку протиправна поведінка є наслідком неспроможності або небажання окремої людини знайти дозволений юридичними нормами спосіб задоволення власних матеріальних потреб. Сучасна наука відкидає уявлення про зумовлену природою схильність окремих людей до протиправної поведінки. Причини протиправної поведінки треба шукати в соціальних умовах існування людини і в особистих рисах, що знижують адаптивні можливості людини, перш за все в її мотиваційній сфері, ціннісних орієнтаціях, особливостях емоційно-вольової та інтелектуальної сфери, що детермінується соціальним становищем, зокрема можливостями викликаними наявністю службового становища.

Злочин, у тому числі і заволодіння майном, негативна, протиправна діяльність людини характеризується різнопланово і може мати соціологічний, кримінологічний, морально-етичний, криміналістичний та інші аспекти. У зв'язку з цим увага науковців до цього соціального явища не випадкова. Саме тому значна частина юридичних наук і дисциплін покликані своїми науковими розробками та рекомендаціями сприяти ефективному розв'язанню проблеми боротьби зі злочинністю, шляхом своєчасного та якісного запобігання, виявлення, розкриття та розслідування злочинів [1, с.234]. Для вирішення цього загального завдання кожна юридична наука досліджує ті елементи й риси злочину, які відносяться до її предмета. Тому кожна наука намагається виділити й описати найбільше значущі для неї ознаки, риси цього небезпечного соціального явища, акцентуючи на них увагу [2, с.30]. Це стосується й криміналістики.

Ступінь розробленості проблеми. Криміналістична характеристика – одна з нових категорій у криміналістиці і є предметом суперечок і досліджень багатьох учених. Виникнення та розробка цього поняття як самостійної наукової категорії криміналістики у структурі окремої методики розслідування належить до середини 60-х – початку 70-х рр. ХХ ст.

Першими свою увагу на поняття криміналістичної характеристики злочинів звернулись Л.А. Сергєєв і О.Н. Колесніченко. У подальшому дане питання достатньо активно обговорювалося на сторінках наукових видань. Значний розвиток поняття, рівнів узагальнення, структури криміналістичної характеристики зробили В.П. Бахін, О.М. Васильєв, І.А. Возгрін, І.Ф. Герасімов, В.Г. Гончаренко, В.О. Коновалова, В.А. Образцов, М.В. Салтевський, М.О. Селиванов, В.Г. Танасевич, В.Ю. Шепітько та інші. При цьому Р.С. Белкін указав, що криміналістична характеристика є «фантомом» криміналістики та піддав критиці цю наукову категорію [3, с.761]. Попри це, чи не кожне дослідження окремої методики розслідування злочинів не обходиться без криміналістичної характеристики, яка виступає інформаційною моделлю практичної діяльності прокура, органів досудового розслідування.

Мета публікації – визначити поняття криміналістичної характеристики заволодіння чужим майном службовою особою шляхом зловживання службовим становищем і визначити її структурні елементи.

Виклад основного матеріалу. Виходячи зі значення криміналістичної характеристики для практики і побудови окремих методик розслідування, зазначений термін набув широкого розповсюдження в юридичній літературі. Важко зустріти видання з криміналістики, у якому не використовувався б зазначений термін. Якщо звернутись до роз'яснення поняття характеристика, то загалом це «...описание отличительных качеств, свойств, черт кого-чего-нибудь»[4; 5], або

«опис, визначення істотних, характерних особливостей, ознак кого-, чого-небудь».

Криміналістична характеристика злочинів є елементом окремої криміналістичної методики. На наше переконання, якщо криміналістична характеристика виконує свою практичну (прагматичну) функцію, вона є частиною окремої криміналістичної методики, оскільки використовується в слідчій діяльності як інструмент, орієнтир для забезпечення провадження досудового розслідування (сприяє висуненню слідчих версій, формуванню обставин, які підлягають установленню тощо).

Видається слушною позиція О. Н. Колесниченко й В. О. Коновалової, згідно з якою криміналістична характеристика – це система відомостей (інформації) про криміналістично значущі ознаки злочинів даного виду, що відбиває закономірні зв'язки між ними і служить побудові й перевірці слідчих версій у розслідуванні конкретних злочинів [6, с. 16].

Пряхін Є.В. і ряд інших авторів указує, що криміналістична характеристика злочинів – це заснована на практиці правоохоронних органів і криміналістичних досліджень модель системи зведених відомостей про криміналістично значущі ознаки і виду, групи або конкретного злочину, яка має на меті оптимізувати процес розкриття та розслідування злочину [7, с.255].

На думку Г.А. Зоріна, криміналістична характеристика злочину повинна розглядатися як система сприятливих для розслідування даних і пов'язаних з ним обставин [8, с.209].

Професор Когутич І.І. указав, що знання криміналістичних характеристик необхідне для організації швидкого, всебічного й об'єктивного провадження в кримінальних справах. Основне їх призначення полягає в тому, щоб інформувати слідчого відомостями про типові для певного виду чи групи злочинів ознаками [9, с.546].

Варто погодитися з думкою А.Ф. Волобуєва про те, що одним із напрямів удосконалення криміналістичних методик розслідування злочинів є постійне відновлювання її внутрішньої структури з урахуванням сучасності [10, с. 3]. Адже динамічні процеси в суспільстві спонукають до нових форм формування особи правопорушника, способів підготовки, вчинення та приховування злочинів, відповідно механізму слідоутворення тощо. Отже, методика розслідування окремих видів злочинів при її сталій структурі є динамічною системою в частині постійного вдосконалення поняття та змісту її структурних елементів, зокрема криміналістичної характеристики.

При розгляді загальних положень криміналістичної характеристики науковці по-різному підходять до визначення її структури, тобто до виділення та характеристики її елементів. Адже саме елементи й ознаки визначають це чи інше поняття. Докладний аналіз поглядів науковців на структуру криміналістичної характеристики викладено в підручнику з криміналістики починаючи з появи даного терміна в науковому обігу і до теперішніх днів [11, с. 361-365]. Не вдаючись до поглибленого аналізу наявних дискусій, спробуємо обґрунтувати власне бачення структури криміналістичної характеристики.

В.Ю. Шепітько до елементів криміналістичної характеристики відносить: 1) спосіб злочину; 2) місце й обстановку; 3) час учинення злочину; 4) знаряддя та засоби вчинення злочину; 5) предмет злочинного посягання; 6) особистість потерпілого (жертви); 7) особистість злочинця; 8) типові сліди злочину [12, с. 318]. Автор намагається охопити більшість обставин, які характеризують злочин, а тому відбувається деталізація окремих його елементів. Увага акцентується на способі злочину, а також знаряддях і засобах його вчинення.

Зміст криміналістичної характеристики окремих видів злочинів, на думку одних учених-криміналістів, не повинен вичерпуватися суворо визначеним і вичерпним переліком її елементів. Так, Л. А. Сергєєв відзначав, що поряд з особливостями способів і слідів відповідних видів злочинів, обставин, що характеризують учасників злочинів та їх злочинні зв'язки, об'єктивну сторону, час, місце й обстановку вчинення злочину, об'єкт посягання і взаємозв'язок зазначених чинників, до криміналістичної характеристики можуть входити й інші її складники [13, с.5].

О.Р. Росинська називає такі елементи криміналістичної характеристики: а) характеристика типових способів учинення та приховання злочинів даного виду та інших обставин злочину; б) відомості про коло осіб, серед яких треба шукати злочинця; в) характеристика типового потерпілого; г) опис типових обставин, що сприяли або перешкоджали таким злочинам [14, с. 242].

Визначення складу елементів криміналістичної характеристики злочинів здійснюється на основі структури людської діяльності, зазначає В.В. Тіщенко, що охоплює суб'єкт, мету і мотиви, об'єкт (предмет), процес чи механізм (способи, знаряддя, засоби й ін.), результат [15, с. 60].

І.А. Возгрин вважає, що в кожного виду злочину повинен бути встановлений свій комплекс елементів криміналістичної характеристики, з визначенням їх закономірних кореляційних

зв'язків і залежностей у вигляді кількісних показників [16, с.27-28].

В.П. Бахін і Б. Є. Лук'янчиков погодилися з ним, оскільки «це найбільш типовий набір криміналістично значущих ознак, які покликані забезпечити службову функцію криміналістичної характеристики. Однак щодо окремих видів злочинів цей набір може видозмінюватися, тобто скорочуватись або розширюватися» [17, с.42].

Для визначення елементного складу криміналістичної характеристики заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою службовим становищем проаналізуємо цей склад злочину. Діяння визначено ч. 2, ст. 191 КК України, привласнення, розтрата або заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем. Однак у межах дослідження ми звертаємо увагу лише на одні зі способів вчинення злочину – заволодіння [18].

Отже, однозначно до структури криміналістичної характеристики необхідно внести спосіб вчинення діяння, при цьому для якісного забезпечення розслідування цього виду кримінальних правопорушень значення мають не лише сам спосіб вчинення, а дії з підготовки до вчинення діяння, безпосереднього його вчинення та приховування цього кримінального правопорушення, зокрема як дії, які у перспективі спрямовані на протидію розслідуванню цього виду діянь.

Оскільки досліджуване діяння є злочином проти власності, то предметом посягання є майно – речі матеріального світу, яким притаманні специфічні ознаки фізичного, економічного та юридичного характеру. При цьому це може бути як рухоме, так і нерухоме майно: житлові будинки, квартири, засоби виробництва, транспортні засоби, грошові кошти, продуктивна і робоча худоба та насадження на земельній ділянці, вироблена продукція, акції, деякі інші цінні папери, а також інше майно споживчого та виробничого призначення [19, с. 490].

У криміналістичній характеристиці цього виду діяння важливе місце матиме особа злочинця й особа постраждалого. Також не можна поза увагою залишити таку категорію, як треті особи, на чию користь може звертатись майно, яке було предметом злочинного посягання.

Особою злочинця у цій категорії злочинів може бути винятково службова особа. Відповідно до вимог закону, це особа, яка постійно, тимчасово чи спеціальним повноваженням здійснює функції представника влади чи місцевого самоврядування, а також обіймає постійно чи тимчасово в органах державної влади, органах

місцевого самоврядування, на державних чи комунальних підприємствах, в установах чи організаціях посаду, пов'язану з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій, або виконує такі функції за спеціальним повноваженням, яким особа наділяється повноважним органом державної влади, органом місцевого самоврядування, центральним органом державного управління зі спеціальним статусом, повноважним органом чи повноважною особою підприємства, установи, організації, судом або законом [18]. Отже, характеристиці підлягають не лише вікові, гендерні, психологічні дані особи, а її соціально-професійні ознаки, що виділяють її як суб'єкта кримінального правопорушення досліджуваної категорії.

Крім того, треба звернути увагу, що законодавцем, як елементний склад, визначено використання службового становища, тобто використання у процесі підготовки вчинення чи приховування кримінального правопорушення владних повноважень, а також організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій. Тому цьому елементу також необхідно приділити належну увагу у криміналістичній характеристиці цього виду кримінальних правопорушень.

Однозначено вчинення будь-якого кримінального правопорушення залишає ідеальні та (чи) матеріальні сліди, тому у структурі криміналістичної характеристики доцільно виділити цей елемент. Усебічне його дослідження дасть можливість якісно спланувати розслідування, висунути правильні версії та організувати їх ефективно перевірку. Саме зі слідами вчиненого діяння на початку кримінального провадження стикаються органи розслідування, які будуть у процесі своєї практичної діяльності застосовувати теоретичні положення криміналістичної характеристики цього виду кримінальних правопорушень.

Оскільки кримінальне правопорушення є актом людської діяльності, який має місце в об'єктивних умовах: у певний час, певному місці, за певних обставин, то очевидно не зайвим буде у систему криміналістичної характеристики заволодіння чужим майном, шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем включити обстановку вчинення кримінального правопорушення, час та місце його вчинення.

Підсумовуючи висловлені позиції, беручи до уваги те, що структура криміналістичної характеристики цього виду злочину зумовлена особливостями особистості суб'єкта злочинів розглянутої категорії, їх службовим становищем, можливістю користуватись чи (та) володіти чужим

майном, яке вони, як наслідок, звертають на свою користь чи користь третіх осіб, пропонуємо таку структуру криміналістичної характеристики злочинів досліджуваної категорії: відомості про спосіб учинення злочину (діяльність з підготовки, безпосереднього вчинення злочину, а також приховання його слідів; відомості про предмет злочинного посягання: чуже майно, яке звертається на користь особи злочинця чи третіх осіб; відомості про особистість злочинця: службова особа та наявність службового становища, яке реально дало можливість заволодіти майном; відомості про особу потерпілого; відомості про обстановку вчинення злочину: обставини, час і місце його вчинення.

Ієрархічна побудова виділених тут структурних елементів зумовлене тим, що завдання цієї криміналістичної категорії в методиці розслідування злочинів складаються з виявлення факту вчинення злочину й висування версій про злочинний характер тієї або іншої події; з виявлення матеріальних слідів злочину; з розшуку предметів злочинного посягання за допомогою наявних відомостей про типові місця їх приховання й реалізації, і нарешті, для висування версії про особу, що вчинила діяння, або про вчинення злочину групою осіб.

Підводячи підсумки вищевикладеного, можна констатувати, що криміналістичну характеристику заволодіння майном шляхом зловживання службовою особою службовим становищем треба розглядати як засновану на практиці правоохоронних органів і криміналістичних досліджень модель системи зведених відомостей про криміналістично значущі ознаки досліджуваного злочину, яка має на меті виступати інформаційною моделлю у процесі розслідування кримінального правопорушення досліджуваної категорії.

Список літератури

1. Дрозд В.Г. Організаційні і тактичні аспекти розслідування умисних тяжких тілесних ушкоджень // Валентина Георгіївна Дрозд. Дисертація кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09. – К., 2009. – 234с.

2. Ермолович В. Ф. Состояние и основные направления исследования проблемы криминалистической характеристики преступлений / В. Ф. Ермолович // Проблемы повышения эффективности первоначального этапа расследования преступлений. Сборник научных трудов. – Минск, 1999. – С. 30–37.

3. Белкин Р.С. Избранные труды / Рафаил Самуилович Белкин. – М.: Норма, 2008. – 768 с..

4. Ожегов С. И. Словарь русского языка / С. И. Ожегов. – М. : Сов. энциклопедия, 1973. – 846 с.

5. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. Ред. В. Т. Буцел. – К. : Ірпінь : Перун, 2001. – 1440 с.

6. Колесниченко А. Н. Криминалистическая характеристика преступлений : учеб. пособие / А. Н. Колесниченко, В. Е. Коновалова. – Х. : Юрид. ин-т, 1985. – С. 16. (92)

7. Криміналістика: навчальний посібник / за заг. ед. Є.В. Пряхіна. – Львів: ЛьВДУВС, 2010. – 540 с.

8. Зорин Г.А. Теоретические основы криминалистики. – Минск.: Амалфея, 2001. – 608 с.

9. Когутич І.І. Криміналістика: Курс лекцій.- К.: Атіка, 2009. – 888 с.

10. Волобуев А.Ф. Научные основы комплексной методики расследования корыстных преступлений в сфере предпринимательства: Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09. – Х., 2002. – 43 с.

11. Біленчук П. Д. Криміналістика. – 2-е вид., випр. і доп. / П. Д. Біленчук, В. К. Лисиценко, Н. І. Клименко. – К. : Атіка, 2001. – 544 с.

12. Шепитько В. Ю. Криминалистика: Курс лекцій. – Х.: Одиссей, 2005. – 368 с.

13. Сергеев Л. А. Расследование и предупреждение хищений, совершаемых при производстве строительных работ : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Л. А. Сергеев. – М., 1966. – 21 с.

14. Россинская Е. Р. Криминалистика. Вопросы и ответы: Учеб. пособие для вузов / Е. Р. Россинская. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2000. – 351 с.

15. Тищенко В. В. Теоретичні і практичні основи методики розслідування злочинів: Монографія / В. В. Тищенко. – О. : Фенікс, 2007. – 260 с.

16. Возгрин И.А. Научные основы криминалистической методики расследования преступлений: курс лекций. В 4 ч. Ч. 4. СПб., 1993. С. 22.

17. Бахін В. Склад і призначення криміналістичної характеристики злочинів / В. Бахін, Б. Лук'яничков // Правн. часоп. Донецьк. ун-ту. – 2000. – Вип. 1. – С. 42. (39-44)

18. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / За ред. М. І. Мельника, М. І. За ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – 7-ме вид., переробл. та до-пов. – К.: Юридична думка, 2012. – 1288 с.

19. Кримінальний кодекс України: чинне законодавство із змінами та доповненнями на 24 травня 2013 року: (Відповідає офіційному текстові). – К.: Алерта; ЦУЛ. – 182 с.

Стаття надійшла до редколегії 5 червня 2013 року.

Рекомендована до опублікування у "Віснику" членом редколегії В.Я. Марчаком.

O.O. Volsky

CRIMINAL CHARACTERISTIC OF PREGNANCY STRANGE PROPERTY BY THE WAY OF ABUSE OFFICIAL POSITION

Summary

The analysis of scientific views on the theoretical foundations of forensic acquisition of another's property through abuse of office and its main elements.

Key words: forensic characteristic elements of criminological characteristics, rob, employment status, malpractice.

O.O. Вольский

КРИМИНАЛИСТИЧЕСКАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ЗАВЛАДЕНИЯ ЧУЖИМ ИМУЩЕСТВОМ ПУТЕМ ЗЛОУПОТРЕБЛЕНИЯ СЛУЖЕБНЫМ ЛИЦОМ СВОИМ СЛУЖЕБНЫМ ПОЛОЖЕНИЕМ

Аннотация

Проведен анализ научных взглядов относительно теоретических основ построения криминалистической характеристики завладения чужим имуществом путем злоупотребления служебным лицом своим служебным положением и ее основных элементов.

Ключевые слова: криминалистическая характеристика, элементы криминалистической характеристики, завладение имуществом, служебное положение, злоупотребление служебным положением.